

До Спеціалізованої вченої ради
ДФ 61.051.022 Державного вищого
навчального закладу Ужгородського
національного університету
(88000, м. Ужгород, пл. Народна, 3, каб. 21)

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА

доктора юридичних наук, професора Мішиної Наталі Вікторівни
на дисертацію БРЕЗІНОЇ Тетяни Миколаївни
на тему: «Конституційні межі реалізації права громадян на захист у суді:
Україна та зарубіжний досвід»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
в галузі знань 08 «Право» зі спеціальності 081 «Право»

Актуальність теми дослідження.

Конституція України та міжнародне законодавство закріплюють цілий спектр невід'ємних прав і свобод людини та громадянина. Але держава повинна не лише формально проголошувати такі права і свободи, але і брати на себе обов'язок їх забезпечувати і гарантувати. Саме держава повинна бути гарантом реального забезпечення конституційних прав людини і ефективно захищати права особи від їх порушень. Право на судовий захист є важливим елементом сучасної системи конституційних гарантій реалізації прав і свобод людини і громадянина.

На сучасному етапі Україна проходить непростий шлях реформ, які супроводжуються докорінними змінами у правовій системі загалом та судовій системі зокрема. Нагальним і необхідним є вдосконалення судових та позасудових способів захисту прав громадян, а також законодавства у цій сфері. Інститут права на судовий захист належить водночас до

конституційного та процесуального права, знаходиться на межі матеріального і процесуального права.

Враховуючи останні зміни у законодавстві, актуальним є аналіз конституційних положень, теоретичних підходів, наукових розробок для з'ясування проблематики меж конституційного права на судовий захист, дослідження механізму реалізації і ролі суду в цьому механізмі, а також напрацювання законодавчих удосконалень з вказаного питання. Також корисним видається вивчення та аналіз позитивного досвіду зарубіжних держав, які ефективно забезпечують право на судовий захист для своїх громадян.

Все наведене свідчить про беззаперечну актуальність теми дослідження, обраної Т. М. Брезіною.

Тема дисертаційного дослідження: «Конституційні межі реалізації права громадян на захист у суді: Україна та зарубіжний досвід» відповідає Пріоритетним напрямкам розвитку правової науки на 2016-2020 роки, затверджених постановою Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 року, Плану заходів з виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України та Стратегії сталого розвитку «Україна-2020» у 2015 році, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 4 березня 2015 року № 213-р, плану науково-дослідної роботи кафедри конституційного права та порівняльного правознавства ДВНЗ «Ужгородський національний університет» на 2015-2020 роки. Тема дисертаційного дослідження Т.М. Брезіної є складовою частиною комплексної теми «Конституційне будівництво в країнах Центральної Європи у ХХ-ХХІ ст.», розробленою науковцями зазначеного університету.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, сформульованих у дисертації. Метою дисертаційного дослідження Т.М. Брезіної є аналіз конституційних положень, теоретичних підходів, наукових розробок для з'ясування проблематики меж

конституційного права на судовий захист, механізм реалізації і ролі суду в цьому механізмі, а також напрацювання законодавчих удосконалень з вказаного питання. Мета дослідження обумовила характер завдань, які поставлено в дисертації: проаналізувати теоретичні позитивістський (нормативний) та природний підхід в аспекті права на судовий захист; дослідити зміст поняття права на судовий захист, його елементи та класифікацію; розмежувати поняття «юридичний спір» та «юридичний конфлікт»; виявити невідповідності конституційного права на судовий захист; дослідити специфіку вимог, які не підлягають розгляду в судовому порядку; проаналізувати державні інституції та роль судової гілки влади у тріаді влад для судового захисту; вивчити зарубіжний досвід у застосуванні адміністративної процедури для позасудового вирішення конфліктів та з'ясувати роль судового контролю за правомірністю діяльності державних органів; здійснити порівняння інституту судового захисту та позасудових інститутів захисту в Україні та в зарубіжних країнах; з'ясувати елементи права на судовий захист: верховенство права, доступ до правосуддя, ефективні способи захисту та виконання рішень суду; дослідити конституційні обмеження прав громадян і їх судовий захист; з'ясувати роль інституту конституційної скарги у захисті прав, свобод та інтересів громадян.

Обрані авторкою методи дослідження дозволили вирішити поставлені завдання на належному рівні. Так, при дослідженні правової природи та змісту права на судовий захист використано емпірико-теоретичні методи, при цьому були застосовані діалектичний та системний підходи до розгляду досліджуваних проблем конституційних меж реалізації права на судовий захист, визначення основних структурних елементів права на судовий захист, конфліктів, які не належать розгляду в судовому порядку (розділ I). Використання формально-юридичного і порівняльного методів (розділ II) дало змогу проаналізувати судовий інститут як форму захисту прав, запровадження позасудових процедур у вирішенні дрібних конфліктів (на

прикладі Німеччини). За допомогою синхронного порівняння досліджено інститут судового захисту та позасудові інститути в Україні та в зарубіжних країнах. Для виявлення структури змісту права на судовий захист в Україні та зарубіжних країнах, судової практики та рішень Європейського суду з прав людини було застосовано структурно-логічний та формально-догматичний методи (розділ III).

Таким чином, мета, завдання та методи дослідження дисертаційної роботи визначено повно та коректно. Коректне визначення мети та постановка наукових завдань дослідження, вірне виділення об'єкта та предмета дослідження, застосування необхідної методологічної бази та володіння засобами наукового пізнання надали авторці можливість одержати результати, які характеризуються повнотою та достовірністю, і є апробованими.

Структура дисертації складається із вступу, трьох розділів, які поділено на дванадцять підрозділів, висновків до розділів та загальних висновків, списку використаних джерел.

Розділ I дисертаційного дослідження присвячений правовій природі та змісту права на судовий захист. У ньому автор спочатку викладає позитивістський (нормативний) та природний підхід в аспекті права на судовий захист, після чого розкриває зміст права на судовий захист і його елементи. Також у розділі I дисертантка розкриває невідповідності конституційного права на судовий захист, а також вимоги, які не належить розгляду в судовому порядку.

Розділ II дисертаційного дослідження, який іменується «Види здійснення права на захист», розпочинається з висвітлення державних інституцій та конституційних меж права на судовий захист. Потім дисертанткою розкривається адміністративна процедура як спосіб судового контролю за правомірністю діяльності державних органів (зарубіжні країни та Україна), а також аналізуються конституційні судові і позасудові форми захисту прав людини у зарубіжних країнах.

Розділ III присвячений структурі змісту права на судовий захист та особливостям здійснення його в Україні та зарубіжних країнах. У даному розділі авторкою послідовно розкриваються: принцип верховенства права в аспекті права на судовий захист, доступ до правосуддя як складова права на судовий захист, ефективні способи захисту порушеного права та виконання рішень суду, легітимні обмеження конституційних прав громадян та їх судовий захист, конституційна скарга в механізмі захисту прав, свобод та інтересів громадян.

Кожен із розділів дисертаційного дослідження завершується висновками, так само як і дисертаційне дослідження у цілому.

Наукова новизна результатів дисертаційного дослідження. Дисертація Брезіної Т.М. є логічно послідовним та самостійним науковим дослідженням. Авторкою дисертаційного дослідження розкрито та сформульовано низку науково обґрунтованих теоретичних положень щодо конституційних меж реалізації права на захист у суді. Авторка зі знанням предмету дослідження, використанням значної кількості спеціальних літературних джерел розкриває тему дослідження, висвітлюючи проблематику різних аспектів реалізації конституційного права на судовий захист. З метою удосконалення механізму реалізації права на судовий захист дисертанткою запропоновано наступне:

– розмежувати поняття «юридичний конфлікт» та «юридичний спір» і закріпити таке розмежування на законодавчому рівні з метою поділу спорів, які можуть бути вирішені у позасудовому порядку, і спорів, які вирішуються судом;

– на конституційному рівні закріпити такий елемент права на судовий захист як «справедливе правосуддя»;

– внести зміни до Конституції щодо зазначення конкретного інструментарію механізму захисту порушених, гарантованих Конституцією прав, та до процесуального законодавства положення про те, що при вирішені

питання юрисдикції необхідно виходити із загальних принципів предмета правового регулювання спірних правовідносин;

– внести в Конституцію України положення, визначені і сформовані Європейським Судом з прав людини щодо застосування трискладового тесту щодо обмеження прав людини.

У дисертаційному дослідженні Т.М. Брезіної набули подальшого розвитку ідеї щодо необхідності прийняття Верховною Радою України законопроекту про адміністративну процедуру, який би закріпив порядок відносин держави з фізичними та юридичними особами у позасудовому порядку. Проаналізовано складнощі застосування положень щодо застосування норм Конституції України як норм прямої дії судами загальної юрисдикції. Дисертанткою наголошено на тому, що процесуальні фільтри з питань доступу до правосуддя є обов'язковими, однак не можна обмежувати чи зменшувати право доступу до суду такою мірою, щоб порушувалась сама сутність права.

Представляє інтерес висновок авторки щодо того, що інститут права на конституційну скаргу має всі підстави стати самостійним, цілісним явищем у застосуванні конституційної юрисдикції. Запроваджена нормативна конституційна скарга дасть змогу перетворити конституційну судову практику за конституційними скаргами громадян, юридичних осіб на потужний інструмент розвитку прав на засадах справедливості.

Заслуговує на підтримку висловлена Т.М. Брезіною пропозиція створити комунікацію судового і законодавчого органу шляхом направлення інформації з питань законодавчих прогалин чи неврегульованостей. Така комунікація надала б змогу парламенту швидко реагувати на болючі для громадян питання, скорочувати видатки на програми, які втратили свою актуальність, економити бюджетні кошти.

Зауваження щодо дисертаційної роботи.

Попри належний рівень проведеного Т.М. Брезіною дослідження, у

дисертації є положення, які сприймаються неоднозначно, видаються суперечливими або потребують додаткового уточнення і конкретизації.

1. Так, на думку дисертантки, запровадження законодавчих змін до процесуального законодавства, зокрема, щодо впровадження норм, відповідно до яких, у випадку, якщо суд доходить висновку, що закон чи інший правовий акт суперечить Конституції України, суд не застосовує такий закон чи інший правовий акт, а застосовує норми Конституції України як норми прямої дії (ст. 10 ЦПК України, ст. 7 КАС України), надають можливість «оживити» норми ст. 8 Конституції України в питаннях, які до цього часу судами застосовувались доволі кволо, загалом як банкетні норми (с. 116). У зв'язку з цим, доречним було би, на нашу думку, проаналізувати у дисертаційному дослідженні судову практику застосування національними судами даних норм та зробити авторські висновки щодо практичної реалізації зазначених положень процесуальних кодексів.

2. На с. 125 дисертаційного дослідження наголошується, що право на оскарження насамперед пов'язане із правом конкретної особи, в інтересах якої виникає судовий процес і права, свободи чи інтереси якої порушено, і українське законодавство не передбачає можливості подання позову в «інтересах правопорядку», який відомий у теорії права як *actio popularis*. У цьому контексті корисним було би висвітлення авторської позиції з даного питання, а саме чи не вважає авторка за доцільне запровадити в українське законодавство можливість подання позову в «інтересах правопорядку».

3. У роботі авторка зазначає, що питання доступу до правосуддя, закріплення цього права на рівні Конституції, встановлення запобіжників щодо його обмеження потребує законодавчого врегулювання (с. 126). Доречним було би розвинути дану тезу та запропонувати авторське бачення хоча б орієнтовної системи цих запобіжників.

4. З метою покращення ситуації із виконанням судових рішень в Україні дисертанткою робиться висновок про необхідність розширити сферу дії

повноважень приватних виконавців та впровадити Електронний суд з питань автоматичної передачі виконавчих листів на виконання до виконавців (с. 165). Але, по-перше, як показує практика, не всі особи, які отримали на свою користь рішення суду, у подальшому мають бажання звертатися за примусовим виконанням такого рішення з тих чи інших причин, тому можливо не кожна особа захоче, щоб рішення на її користь автоматично передавалось на примусове виконання. По-друге, із даної пропозиції не зрозуміло, до яких саме виконавців пропонується автоматична передача виконавчих листів – державних чи приватних?

5. Ознайомлення із дисертаційним дослідженням свідчить про те, що авторкою опрацьовано значний обсяг законодавства, проаналізовано великий масив теоретичних джерел у сфері конституційного та процесуального права, запропоновано певні зміни до чинного законодавства, тому логічним було би підготувати на основі здійсненого дослідження законопроект про внесення змін та доповнень до чинного законодавства.

Разом з тим, висловлені зауваження обумовлені складністю досліджуваної проблематики, мають дискусійний характер, а тому не впливають на загальну позитивну оцінку наукового дослідження. Висловлені зауваження слугують підставою для дискусії та майбутніх наукових пошуків, що підвищує якість дослідження та позитивно впливає на високий науково-теоретичний рівень роботи.

Повнота викладу результатів дисертації. Усі сформульовані у дисертаційному дослідженні теоретичні положення, висновки, пропозиції і рекомендації обґрунтовано дисертанткою на основі власних досліджень, підтверджуються проведеним аналізом вітчизняних та зарубіжних наукових, нормативно-правових джерел, судової практики.

Теоретичні висновки, викладені в дисертації, були розглянуті на засіданні кафедри конституційного права та порівняльного правознавства ДВНЗ «Ужгородський національний університет». Результати дисертаційного

дослідження виголошено й оприлюднено на конференціях: X Міжнародній науково-практичній конференції «Закарпатські правові читання» (19-21 квітня 2018 року м. Ужгород); Міжнародній науково-практичній конференції «Правові засоби забезпечення та захисту прав людини: вітчизняний та зарубіжний досвід» (17-18 листопад 2017 року м. Харків); всеукраїнському юридичному форумі «Права людини та публічне врядування» (18-19 жовтня 2018 року м. Чернівці); XI Міжнародній науково-практичній конференції «Закарпатські правові читання» (11-13 квітня 2019 року м. Ужгород); III Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні» (24-25 жовтня 2019 року м. Чернівці). Теоретичні положення, висновки, пропозиції і рекомендації, що містяться в дисертації, з достатньою повнотою відображені у публікаціях у вітчизняних та закордонних виданнях.

Відсутність порушення академічної доброчесності. Виконане дисертаційне дослідження є актуальним, своєчасним, має наукову новизну та важливе значення для розвитку правової науки. Робота характеризується ґрунтовністю дослідження, точністю та послідовністю викладення матеріалу.

Загальний висновок по дисертації.

Дисертація Брезіної Тетяни Миколаївни «Конституційні межі реалізації права громадян на захист у суді: Україна та зарубіжний досвід» є завершеною науковою працею, в якій отримані нові, самостійні, науково обґрунтовані результати. Дисертація «Конституційні межі реалізації права громадян на захист у суді: Україна та зарубіжний досвід» є суттєвим вкладом в науку конституційного права, має самостійний характер, спрямований на розв'язання важливої наукової проблеми і відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам п.10, 11 Постанови Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 року №167 «Про проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії», Вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим Наказом Міністерства

освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40, а її автор – Брезіна Тетяна Миколаївна – заслуговує на присудження їй ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право», за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент –
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного права
Національного університету «Одеська
юридична академія»

Н. В. Мішина

Підпис засвідчую:

Перший проректор Національного
університету «Одеська
юридична академія», д.ю.н., професор
Заслужений юрист України

М.Р. Аракелян

*Відгук опубліковано
3.08.2024р.*

*Голова вченої ради
ДФ 61.051.022
проф. Заборовський В.В.*

Заборов